

Dávid Csorba

Aspecten van de receptie van Michiel de Ruyter in Hongarije

Toen Márton Szepsi Csombor in 1618 onderweg naar Engeland een poosje in Vlissingen (Flissinga) verbleef, kon hij een aantal interessante gegevens in zijn Itinerarium optekenen over deze gereformeerde handelsstad, zoals de eb, de goedkope vis en de herberg de *Drie Saracene Meijsjes*.¹ Eén gebeurtenis vermeldde hij niet, namelijk dat de kleine Michiel de Ruyter er dat jaar op de kerktoren was geklommen en daarom van school werd gestuurd.² Later heeft Michiel de Ruyter zijn stad vanwege heel andere gebeurtenissen bekendheid gegeven. Michiel de Ruyter is een protestantse nationale held, en wel tegelijkertijd in twee landen: Nederland en Hongarije. Hij is de held van verschillende zeeslagen in de Gouden Eeuw, een zegevierend kapitein en admiraal, maar daarnaast ook een vroom christen. Deze reputatie verwierf hij al tijdens zijn leven, zijn begrafenis vond dan ook plaats met veel eerbetoon. Zijn grafmonument in de Amsterdamse Nieuwe Kerk en de populaire biografie die Geeraert Brandt over hem schreef, bewijzen dat ook zijn tijdgenoten zijn beide bovenvermelde eigenschappen – heldhaftigheid en vroomheid – al hogelijk hebben gewaardeerd. Maar dat bewijzen ook documenten uit latere tijd, evenals verschillende hedendaagse monumenten, standbeelden, plaquettes etc., en vooral ook de herdenkingen in het jaar 2007 “*De Ruyter 400*”, vierhonderd jaar na zijn geboorte.

De rol van de beroemde 17de-eeuwse admiraal is deel van het collectieve geheugen van een hele natie in West-Europa, namelijk van dat van Nederland, maar in Hongarije slechts van dat van twee kerken (gerefor-

meerden en lutheranen). In de eerste periode van de De Ruyter-receptie lag het accent in de internationale protestantse pers immers op het bevrijdingswerk van God. De galeislaven prezen daarom de heldhaftigheid van De Ruyter, als strijder voor het ware geloof, die de 24 in leven gebleven predikanten van de galeien bij Napels (en nog 8 uit de gevangenis) bevrijd had, en Leopold I van Habsburg ertoe gedwongen had zijn houding tegenover de Protestanten te veranderen, en – indirect hiermee verbonden – de vrede van Sopron te tekenen. De martelaarsverhalen van 1676-1677 – in meerdere talen en in meerdere landen verschenen – zijn mooie voorbeelden van de kracht van de internationale protestantse media. De vertellers – het maakt niet uit of het gaat om een arme, bevrijde, kerkelijke persoon of een protestantse historicus, zoals de Zwitser Johann Heinrich Heidegger – hebben in de admiraal het middel van het bevrijdingswerk van God gezien. In de tijd van De Ruyter – en ook sindsdien – werd natuurlijk het meest hierover geschreven in literatuur-, boek- en cultuurhistorische studies.

De tweede, langste periode van de De Ruyter-receptie omvat vooral handschriftelijke memoires. Vanwege de omstandigheden in Hongarije mocht men noch over de naar huis teruggekeerde predikanten, noch over hun bevrijder openlijk spreken, maar verscheidene handschriften bewijzen dat de Hongaarse gereformeerden de daden van De Ruyter niet waren vergeten. Jakab Csúzi Cseh was door het gerechtshof van Pozsony in 1674 tot een gevangenisstraf veroordeeld. Hij kwam vrij en werd op de Landdag van Sopron in 1681 – waar de protestanten gedeeltelijke vrijheden verkregen – tot dominee van de protestanten gekozen. Ondertussen was er ook een boek van Csúzi verschenen, waarin hij nauwelijks iets over al de ellende vertelt, maar alleen spreekt van de “gewelddadige genadelozen”.

Het is de moeite waard de bijzondere Hongaarse receptie van het (bevrijdings)werk van De Ruyter nog wat uitgebreider voor te stellen, omdat hij bij het grote Hongaarse publiek tot nu toe nagenoeg onbekend is gebleven. Zo komt een verwijzing naar De Ruyter bijvoorbeeld voor in een handschrift van Sámuel Kaposi Juhász, later professor in Gyulafehérvár, die tijdens zijn peregrinatio academica in Amsterdam het grafmonument van De Ruyter in de Nieuwe Kerk bezocht. Kaposi Juhász (1660-1713) heeft lange tijd in het buitenland doorgebracht: tussen 1681-1688 heeft hij een groot aantal landen en universiteiten bezocht, om er “de steden en de denkwijze van veel volkeren te leren kennen”.³ Via Polen en Denemarken is hij eerst naar Nederland en later naar Engeland gegaan. Daarna keerde

hij naar de universiteiten van Utrecht en Leiden terug, om via het huidige Frankrijk, Duitsland en Oostenrijk – na zeven jaar – weer naar huis te gaan. Kaposi Juhász was een van de redacteurs van de *Amsterdamse Bijbel* van Miklós Tótfalusi Kis. Zijn in handschrift gebleven werken betreffen letterkundige, natuurkundige, taalkundige en godgeleerde onderwerpen.⁴ Daaruit blijkt dat hij een polyhistor was die zich voor de meest uiteenlopende dingen interesseerde, zoals bijv. voor de Cartesiaanse, empirische natuurkunde (waterhefboom, gebouwd volgens het sjadoef-systeem, windassen etc.), voor praktische, huishoudelijke middelen (deurbeslag, spinaziewater), voor bijzonderheden van het Syrisch en het Turks, en voor een inventarisatie van alle Europese heersers, etc. etc.

In zijn nagelaten Itinerarium heeft hij 300 interessante zaken – genummerd – opgeschreven. Hier kan men onder nummer 264 – met een korte inleiding, maar zonder vermelding van het jaar – het volledige opschrift van het grafmonument van De Ruyter vinden: *Monumentum Michaelis Ruyteri Architalassi, prout conscripiatur Amstelodami, in templo novo, è triplici marmori[bus], stupendo artificio erectum, egregiis[que], prout sequitur Inscriptionibus conspiceum.*⁵ Kaposi Juhász streefde ernaar het hele opschrift in de originele versie neer te schrijven: hij heeft de hexameters van de linker- en de rechterzijde in hun oorspronkelijke vorm bewaard, en alle drie de bladzijden geven successievelijk al de inscripties weer op het monument.

De aantekeningen in zijn Itinerarium ofwel Omniarium werden niet nader door hem geordend. Verschillende bezienswaardigheden, lectuur uit zijn jeugd, wetenswaardigheden die hij nodig vond op te schrijven, somt hij naast en achter elkaar op. In deze verzameling bevindt zich nog iets dat aansluit bij ons onderwerp: naast de opschriften van het De Ruytermonument kunnen we onder nummer 268 het verhaal over Kaposi's scheepstocht (in augustus 1688) lezen, die hij tot in detail beschrijft.⁶ Aan de hand van zijn beschrijving van het schip – de *Coronata spes* – horen we nader van de kapitein, de bemanning, de passagiers, de zeelieden, de uitrusting van het schip, en de omstandigheden van de reis (prijzen, tijdstip, snelheid). Men kan hieruit concluderen dat de Hongaarse student niet alleen van de loopbaan van De Ruyter onder de indruk was, maar ook van de leefwijze van de Nederlandse zeelui.

Dit voorbeeld is in verschillende opzichten belangrijk. Een Hongaarse gereformeerde student betuigt zijn eerbij bij de graf van een Nederlandse gereformeerde held. Voor katholieken was het vanzelfsprekend dat ze de werken van de grote meesters, kerken, schilderijen, standbeelden etc. be-

wonderden. Bij Miklós Zrínyi kan men de inwerking van de aanschouwde schilderijen nog in de barokke beeldvorming van Szigeti Veszedelem afmeten.⁷ Een gereformeerde was echter altijd veel gematigder, omdat een kunstschepping – behalve misschien voor de humanisten tijdens de renaissance – meestal voor afgoderij werd gehouden. De bovengenoemde Szepsi Csombor stond echter stil bij het epitaaf van Heemskerk in de Amsterdamse Nieuwe Kerk. In Delft bewonderde hij het beeld van een vrouw op een grafmonument, en pas nadat hij het had aangeraakt, realiseerde hij zich dat dit een afgodsbeeld (dus een standbeeld) en geen mens was.⁸ Zijn taalgebruik is nog ouderwets, maar zijn bewondering voor en zijn genieten van de kunstvoorwerpen kondigen al een andere opvatting aan. In de tijd van Sámuel Kaposi (eind 17e eeuw) is de geloofstwist in Opper-Hongarije (Felvidék) (1659-1674) – over afgoderij – al afgelopen. Maar de gereformeerde student heeft toch eer betoond aan het werk van de slavenbevrijdende admiraal en ook diens driedelige marmeren praalgraf van 1681 – met zorg en aandacht – beschreven. Zijn interesse is niet alleen die van de theoloog, maar ook die van de wetenschapper, die net als de humanisten gevoelig is voor mooie dingen. Hij heeft de teksten van het opschrift gedetailleerd vereeuwigd, om de nagedachtenis van De Ruyter te eren en de esthetische belevenis van het monumentale van diens marmeren grafmonument te bewaren.

In latere tijden vindt men nog slechts sporadisch gegevens over de heldendaden van de admiraal. Ook daarom is het de moeite waard een overzicht te geven van de verdere Hongaarse receptie van De Ruyter, en te kijken waarom de herinnering van de admiraal bij de Hongaarse calvinisten bewaard is gebleven. In de tijd van de zogenaamde stille contra-reformatie (1681-1781) mocht men aan de Hongaars-Nederlandse gereformeerde banden geen enkele ruchtbaarheid geven. Het Hongaarse patriottisme herleefde in 1790 en duurde met wisselende intensiteit tot de jaren 1830-1840.⁹ Na het neerslaan van de onafhankelijkheidsoorlog van 1848-1849 ontspande de politieke druk zich geleidelijk, en toen ook de politieke en kerkpolitieke twisten in vergetelheid raakten, zijn de pijlers van het collectieve geheugen verdwenen. Er was een nieuw tijdperk aangebroken, waarin het culturele geheugen de nagedachtenis van De Ruyter en de Hongaarse galeislaven al opgeslagen had en levendig hield.

Op initiatief van de in 1861 opgerichte patriottenvereniging, de zogenaamde *Herdenkingstuin Vereniging* (*Emlékkert Társulat*), zijn het Leeuwen standbeeld (ter herinnering aan de revolutie van 1848), het Bocskai-standbeeld en de gedenkzuil van de bevrijde galeislaven in het parkje

achter de Grote Kerk in Debrecen opgericht. Ten tijde van de Oostenrijks-Hongaarse Monarchie werd het millennium van de Hongaarse staat gevierd en tijdens de herdenkingen werd de gedenkzuil opgericht voor de galeislaven en De Ruyter. Het werk van Béla Gerenday (1863-1936) is het eerste openbare standbeeld voor de admiraal buiten Nederland. Dankzij de gift van een vrome gereformeerde vrouw, Eufrozina Józsa, de weduwe van Mihály Hegyi, werd de gedenkzuil op 24 november 1895 onthuld, “ter herinnering aan diegenen [...] die vanwege de religieuze intolerantie en gewelddaden in de 17de eeuw vanuit hun ambten in twee protestantse kerken [...] naar de galeien zijn gebracht”.¹⁰ Op de top van de zuil staat de Napolitaanse triereem, aan de zijkant naast de namen van de predikanten het opschrift: “*De Ruyter Mihály Nederlandse admiraal, de bevrijder, 11 februari 1676*”. In de stad Debrecen draagt een straat de naam van de bevrijder, en een de naam van de mecenas. Met dit werk begon het derde, meest spectaculaire en veelkleurige tijdperk van de De Ruyter-receptie. Er werd meer aandacht geschonken aan deze vieringen en aan het protestantse zelfverstaan. In de 20ste eeuw is men ook met wetenschappelijke interpretatie van deze historische traditie begonnen.

Er is ook een wat minder bekende afbeelding gemaakt rond de eeuwwisseling: een tekening van Lajos Réthy, een in München afgestudeerde tekenleraar uit Cegléd. “*Hongaarse galeislaven in Napels*” (1902) toont een momentopname onmiddellijk voor de bevrijding van de galeipredikanten. In 1907 – het De Ruyter-jaar – heeft de Hongaarse Gereformeerde Kerk een zilveren lauwerkrans gestuurd naar het Amsterdamse praalgraf van de admiraal. In 1909 heeft men het Calvinjaar gevierd. Bij internationale festiviteiten zijn Hongaarse studies verschenen, enerzijds om de eigen Hongaarse tradities hoog te houden, anderzijds om de betrekkingen tussen het gereformeerde Kuypertiaanse Nederland en Debrecen, het calvinistische Rome, te versterken. De invloed van Kuypers op het toenmalige Hongaarse calvinisme was heel belangrijk: de hechte verbinding van de calvinistische moraal met de politiek bleek zich toen in Oost-Europa door te zetten. In een publicatie uit 1911 schreef Géza Antal over de rol van De Ruyter – hij baseerde zich hierbij op Brandts biografie – en over de vieringen van 1907.¹¹

Onder invloed van de herdenkingen heeft Miklós Tamássy (1881-1933) zijn grote en imposante olieverfschilderij “*Admiraal Ruyter Mihály ontvangt op zijn schip ‘Eendracht’ de in Napel bevrijde Hongaarse predikanten*” vervaardigd.

De eerste, belangrijke herinnering aan die bevrijding in het post-Trianon tijdperk is een leerboek. De kerkhistoricus Imre Révész junior heeft reeds als onderbisschop algemene en specifiek Hongaarse kerkhistorische monografieën voor kinderen in de 6de en 7de klas van de middelbare school samengesteld in 1923. De twee werken zijn apart in dat jaar verschenen, in 1941 en in 1945 nogmaals, en gebundeld in 1936, ter gelegenheid van de 400ste verjaardag van Calvijns *Institutio* en de 260ste verjaardag van de bevrijding van de galeipredikanten in de Hongaarse Gereformeerde Kerk. In dit werk is een hoofdstuk onder de titel ‘Rouwdecennia’ (Gyászévized) (§ 15 punt 2), waarin de predikanten geloofsgetuigen en De Ruyter de strenggelovige gereformeerde admiraal wordt genoemd.¹² In de representatieve uitgave *Calvijn en het Calvinisme* (1936) evalueerde Ödön Miklós, kenner van het Nederlandse calvinisme bij uitstek, de rol van De Ruyter, van Hamel van Bruyninx en van het toenmalige Nederland in de gunstige afloop van de gebeurtenissen.¹³ In deze tijd werd ook de beslissing genomen, dat het wapen van de stad Debrecen tegelijk het wapen van de Hongaarse Gereformeerde Kerk werd.

De jaren ‘70 van de vorige eeuw hebben voor veranderingen en ontspanning in het politieke leven gezorgd. Dankzij het organisatorische werk en de grote wetenschappelijke kwaliteiten van professor László Makkai – historicus, professor theologie en o.a. groot liefhebber van de techniek van de Nederlandse windmolens – is in Debrecen het kerkhistorisch onderzoeksinstituut en het *Collegium Doctorum* tot stand gekomen. Ook de publicatie van de kerkhistorische reeks *Studia et Acta Ecclesiastica* ging toen van start. Ter gelegenheid van de 300ste verjaardag van de bevrijding van de galeislaven (1976) heeft Makkai in Debrecen een internationaal congres georganiseerd en bij die gelegenheid de martelaarsverhalen en ook andere teksten uitgegeven. De studies zijn tweetalig in een Duits-Hongaarse bundel verschenen, en enkel in het Hongaars in *Theologiai Szemle* (nummer 5-6/1976). Beide behandelen de bevrijding door admiraal De Ruyter.¹⁴

In het toen gebruikte gereformeerde catechisatieboek (dat tussen 1975-1991 zes keer werd uitgegeven) werd de 17de eeuw in de geest van Imre Révész gedoceerd. De samenvatting van Angéla Beliczay stelt in het hoofdstuk II § 32 De Ruyter voor als ‘geloofsheld’ van de Hongaarse Gereformeerde Kerk.¹⁵ In de Hongaarse gereformeerde gemeenten was dit de leerstof voor de confirmatie/belijdenis. Na de Tweede Wereldoorlog was de publicatie van de kerkgeschiedenis van Imre Révész weliswaar niet toegestaan, maar na de omwenteling van 1989 is dit werk – in her-

druk – weer in 1992, 1993 en 1995 verschenen. Deze werken worden sindsdien als verplichte literatuur gebruikt in de geloofslessen op de Hongaarse Gereformeerde Collegia. De heldendaad van De Ruyter is dus in de eerste helft van de 20ste eeuw dankzij het kerkhistorisch compendium van Imre Révész, en in de tweede helft dankzij de gereformeerde catechisatieboeken, een integraal onderdeel van de basiskennis van de Hongaarse gereformeerde jeugd geworden. Misschien niet van alle Hongaarse kinderen, zoals de Nederlandse samenvatting beweert,¹⁶ maar zeker van de Hongaarse gereformeerde scholieren, die de naam en de historische daad van Michiel de Ruyter wel degelijk kennen. Toen in 1991 paus Johannes Paulus II in Debrecen was, heeft hij in het openbaar bij de gedenkzuil eer betoond. Hiermee was een tijdperk afgesloten: geloofstwisten en een exclusieve religieuze zelfpresentatie maakten plaats voor de universele ideeën van de christelijke mens.¹⁷ En de zuil, die ooit teken was van religieuze vrijheid, en zowel kerkelijk als nationaal vrijheidsstreven vertegenwoordigde, is een toeristische attractie van de stad geworden.

Ten slotte heeft in 2007 in Debrecen een internationaal congres, georganiseerd door Gábor Pusztai ter gelegenheid van de 400ste verjaardag van de admiraal, Hongarije en Nederland in herdenking met elkaar verbonden. Over De Ruyter spraken experts uit beide landen, in de pronkzaal van het Gereformeerd Collegium. Bij die gelegenheid was ook de gedenkzuil op het Calvinplein en het Tamássy-schilderij te zien, waarvan de restauratie door de Nederlandse Ambassade en vier Nederlandse bedrijven werd gefinancierd.¹⁸ Als mooi slotmoment van de hier geschetste Hongaars-Nederlandse betrekkingen kunnen we nog de gedenkplaat noemen, die in 2007 in Vlissingen, de geboortestad van De Ruyter, aan de zijkant van zijn monument werd bevestigd. Hierop staat de bevrijding van de galeislaven en de datum van hun bevrijding vermeld, als ook de hand van de bevrijdende God getekend. Bovendien wordt hier ook apart het feit en de datum van de oprichting en de mecenas van de gedenkzuil in Debrecen aangegeven. De nagedachtenis aan De Ruyter, gevormd door de gebeurtenissen in de geschiedenis van het calvinisme, en met een altijd veranderend gezicht, is bewaard gebleven in het Hongaarse calvinistische bolwerk Debrecen en illustreert vele eeuwen van Hongaars-Nederlandse betrekkingen.

Vertaald door Réka Bozzay

Noten

- ¹ Szepesi Csombor Márton: *Evropica Varietas*. Kassa: Festus, 1620 (RMK I, 500), 185–186.
- ² Pusztai Gábor: Michiel Adriaenszoon de Ruyter a holland nemzeti hős = *Michiel de Ruyter és Magyarország*. Red. Bitskey István, Pusztai Gábor. Debrecen: Kossuth, 2008, 100.
- ³ “Sok nép városait és eszejárását kitanulta”.
- ⁴ Koncz József: *A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története (1557–1895)*, S. a. r., bővítette, Dóczy Örs. Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2006, 121–123.
- ⁵ Kaposi Juhász Sámuel: Manuscriptorum t. 7. continens Omniarium Samuelis Capossii Anno Dñi 1695. Kézirat. Lelőhelye: Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Collectie Speciale, Univ. Mss. 692., 75v–76v. Ik dank Judit Kolumbán en Kati Luffy voor hun behulpzaamheid en technische hulp.
- ⁶ Ibidem, 77r.
- ⁷ Melzer Tibor: *Barokk képköltés a “Szigeti veszedelem” második énekében = A régi magyar vers*. Szerk. Komlovszki Tibor. Budapest, 1979 (Memoria Saeculorum Hungariae, 3), 291–319.
- ⁸ Szepesi Csombor, 1620, 156, 173.
- ⁹ Szijártó M. István: *Die Reformierten und die Frage des ständischen Widerstands im Königreich Ungarn im 18. Jahrhundert = Calvin und Reformiertentum in Ungarn und Siebenbürgen. Helvetisches Bekenntnis, Ethnie und Politik vom 16. Jahrhundert bis 1918*. Hrsg. von Marta Fata, Anton Schindling, Münster, Aschendorff, 2010 (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, 155), 341–356.
- ¹⁰ *Vasárnapi Újság*, jaargang 42., nummer 47., 1895. 11., 24., 782.
- ¹¹ Antal Géza: *A gályarabszabadtó De Ruyter Mihály*. Budapest: Hornyánszky, 1911 (Egyházunk nagyjai, 12).
- ¹² Ifj. Révész Imre: *Egyháztörténelem, II. könyv: Az ellenreformációtól napjainkig, különös tekintettel a magyar protestantizmus történetére, Középkorok VII. osztálya számára*. Debrecen, Kuun, 1936;³ Reprint, KGRE, Kálvin, 1995, 27–28.
- ¹³ Miklós Ödön: *A holland kálvinizmus elvi állásfoglalása a magyar protestantizmus gyászévtizedében / Die theoretischen Grundlagen der Stellungnahme des niederländischen Calvinismus gegenüber den ungarischen Glaubensverfolgungen in den Jahren 1674–80 = Kálvin és a kálvinizmus. Tanulmányok az Institutio négyszázadik évfordulójára*. Debrecen, TTREK, 1936, 381–394.
- ¹⁴ *Galeria omnium sanctorum, A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete*. Szerk. Makkai László, közrem. Fabinyi Tibor, Ladányi Sándor. Budapest, 1976; *In memoriam liberationis verbi divini ministorum hungaricorum ad triremes condemnatorum MDCLXXVI*. Szerk. Makkai László, Barcza József, Csohány János. Debrecen, 1976 (Studia et Acta Ecclesiastica, N. S., Acta Ecclesiastica, 1); *A Debreceni Református Kollégium története*. Főszerk. Kocsis Elemér. Budapest, 1988, 305.
- ¹⁵ Beliczay Angéla: *Egyháztörténet = B. A.*, Hegyi-Füstös István, Pomothy Dezső, Rózsai Tivadar: *Református hitünk és életünk, Vallástankönyv az általános iskolák V–VIII. osztályos református vallású tanulóinak*. Budapest, Zsinati Iroda, 1987,⁵ 150–151.

-
- ¹⁶ A. Th. van Deursen, J. R. Bruijn, J. E. Korteweg: *De Admiraal. De wereld van Michiel Adriaenszoon de Ruyter*. Franeker, 2007, 153. Idézi *Michiel de Ruyter és Magyarország...*, 9.
- ¹⁷ Győri L. János: „Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek... világosító lámpása”, *A Debreceni Református Kollégium története*. Debrecen, TTREK, 2006, 29–30.
- ¹⁸ *Michiel de Ruyter és Magyarország...*, ibidem.